

tele nem áll szilárd alapon, sőt mai ismereteink szerint még teljesen jogosulatlannak mondható.

(Budapest.)

Szidarovszky János.

Zur Frage der lateinischen Sprachverwandtschaft.

Verf. behandelt die Bestrebungen, die sich zum Ziele setzten die Stellung des Lateinischen innerhalb der idg. Sprachen zu bestimmen. Einleitend erwähnt er, dass diese Bestrebungen bereits um die Mitte des 19. Jh.-s bei Curtius, Ebel und Lottner vorhanden sind, streift kurz die einschlägigen Studien des Ungarn Josef Schmidt, und zählt dann von Charpentier (1916) bis Specht (1939) die namhaften Forscher auf, die an der Förderung der Frage beteiligt waren. Obwohl diese, namentlich mit Hilfe der neuerdings entdeckten und erklärten idg. Sprachen zu zahlreichen wertvollen Teilergebnissen gelangten, sind die Forschungen zur Stellung des Lateinischen seit dem Jahrhundertbeginn dennoch als fruchtlos zu bezeichnen. Dass die Annahme der Spracheinheit aufgegeben werden muss, scheint zweifellos zu sein. Innerhalb der idg. Sprachen kann nur eine indisch-iranische und baltisch-slavische Spracheinheit in Frage kommen, doch ist weder die lateinisch-griechische, noch die lateinisch-keltische oder auch die lateinisch-irische Spracheinheit wahrscheinlich. Dagegen kommt gegenüber der Theorie Georgievs der Trennung der centum und satem-Sprachgruppen zweifellos eine grossé Bedeutung zu und die nächste Verwandtschaft des Lateinischen ist in der Richtung der centum-Sprachgruppe, vor allem in der des Keltischen und Germanischen zu suchen. Unberechtigt ist es bei dem gegenwärtigen Stand unserer Kenntnisse die im fernen Osten verbreiteten centum-Sprachen zu dem Lateinischen in nähere Beziehung zu bringen.

Johann Szidarovszky.

MARTIALIS, A RÓMAI ÖNTUDAT KÖLTŐJE.*

*Voilà si longtemps que ce pauvre
Martial est maltraité par les cri-
tiques qui ne le lisent pas!*

(Nisard.)

Gellius „Attikai éjszakái“-ban (19, 9) egy érdekes történetet olvashatunk. Antonius Julianus rhetort, az író idősebb barátját, a régi római irodalom kitünő ismerőjét (2: *rerum litterarumque veterum peritus*), vendégségbe hívják. Néhány Rómában élő görög is ott van. A lakoma végeztével (4) *pueri et puellae... iucundum in modum* ἡνακρεόντεια *pleraque et Sapphica et poetarum quoque recentium* ἐλεγεῖα *quaedam erotica dulcia et venusta cecinerunt*, tehát fiúk és leányok — igen élvezetesen, — több anakreoni és sapphói költeményt, azután újabb költőktől néhány bájos szerelmi elégiát adtak elő. Egyszer csak a görögök csipkelődni kezdenek a rhetorral. Azzal bosszantják, hogy vidéki ki-

* A Budapesti Philologiai Társaság 1939. április 19-i ülésén elhangzott felolvasás.

kiáltó (hispaniai ember volt), nem pedig szónok, ékesszólása csak dühös pörlekedésekre jó, és különben is annak a nyelvnek a mestere (7), *quae nullas voluptates nullamque mulcedinem Veneris atque Musae habere*. Megkérdezik tőle, mi a véleménye pl. Anakreonról, és hogy van-e római költő, aki olyan szépen gördülő, élvezetes verseket (*tam fluentes carminum delicias*) írt volna? Legfeljebb Catullusról, vagy Calvusról lehetne szó, mert Laevius zavaros (*implicata*), Hortensiusban nincsen semmi báj (*invenusta*), Cinna szellemtelen (*inlepidus*), Memmius pedig nehézkes (*dura*), és egyáltalán valamennyi római költő nagyon kezdetleges, műveikben hiába keressük a jóhangzást (7 : *deinceps omnes rudia fecerunt atque obsona*).

Julianus nem tudja túrtóztatni magát. Úgy érzi, hogy ezek a görögök fölényeskedésükkel családi tűzhelyét, hazája oltárait szentségtelenítették meg. A szokásos vádakkal próbál védekezni ellenük: szemükre veti könnyelműségüket, léhaságukat, elpuhultnak, férfiatlannak mondja valamennyiüket (8). De nehogy még bezonyítotttnak vegyék, hogy a rómaiak csakugyan teljesen műveletlenek, együgyűek és jellemző vonásuk csak az ἀναφροδισία, tehát a *venustas* hiánya, válaszképpen előad néhány régebbi költőtől. (9: *Sed ne nos, id est nomen Latinum, tamquam profecto vastos quosdam et insubidos ἀναφροδισίας condemnetis, ... audite ac discite nostros quoque antiquiores ... poetas amasios ac venorios fuisse.*) Négy epigrammát szaval el (10), *quibus mundius, venustius, tersius Graecum Latinumve nihil quicquam reperiri puto*, melyeknél — Gellius szerint, — szebb, bájosabb vers nincs az egész görög-római irodalomban.¹ A csattanó most már csak az, hogy a demonstratív céllal választott négy latin költemény közül kettő — Kallimachos-fordítás.²

Rendkívül jellemző ez a példa. Az antik ember, mégpedig hozzáértő, *litterarum veterum peritus*, érzése és legjobb tudása szerint eredetinek, sajátjának ismerte el, rómainak minősítette, a 20. század klasszikus filológusai pedig kimutatják róla, hogy az bizony nem egyéb, mint fordítás Kallimachosból. Itt valami tisztázásra szorul: tisztáznunk kell, mi is tulajdonképpen a görögség szerepe a római irodalomban. Valami egészen más, ellentétes, oda nem való, idegen elem, amely a római költők fogyatékos tehetségének kiegészítője, hiányaik palástolója, sőt egyedül időtálló, értékes a római alkotásban? Ha latin írókat olvasunk, vagy tanulmányozunk, csak azért tesszük, hogy közelebb jussunk a görög „eredetihez“, a hibátlannak, szeplőtlennek hitt winckelmanni, goethei ideálhoz? Ha lehet ezért *is*. De elsősorban saját magáért. Nem azért vesszük kezünkbe Petőfit, hogy pl. Béranbert ismerjük meg belőle, Aranyt sem azért olvassuk, hogy

¹ Ezekről az epigrammákról l. H. Usener: *Zu Gellius. Kleine Schriften*. 2, 1913, 59. Újabb J. Hubaux: *Les thèmes bucoliques dans la poésie latine*. 1930, 23.

² W. Kroll: *Unsere Schätzung der römischen Dichtung*. *Neue Jahrb.* 11, 1903, 3, 2.

Ossiant csodáljuk. Mert nincsen olyan költői alkotás, amely magán túl utalna bármire: befejezett egész minden sor, nincs benne sem több, sem kevesebb, mint amennyit írója akart. Lucretius nem azért írt, hogy műve olvasója majd az epikureus irodalomba mélyedjen, hiszen éppen az volt a célja, hogy mestere tanait ő foglalja költői, tehát végleges és megmásíthatatlanul érvényes formába.

Egyet megállapíthatunk: „görög“ és „római“ egyik sem olyan fogalom, mely kizárná, ellentétnek mutatná a másikat. Ha kezdettől fogva idegennek érezték volna a görögséget, nem épülhetett volna fel rajta és általa a jellegzetesen, sajátosságosan, semmi más nép, vagy kor irodalmával össze nem téveszthető római irodalom.

Lássuk közelebbről, mit jelent mindez Martialis megismerése szempontjából. Az epigramma eredetére, lényegére nézve, még későbbi differenciálódásában is igazán görög műfaj, tehát kétségtelen, hogy Martialist nem is lehetne elképzelnünk a görög epigrammairodalom alapos ismerete nélkül. Ez a tény sokakat egyoldalúan túlzó állásfoglalásra kényszerített. Nincs senki, aki ne hangsúlyozná, hogy Martialis milyen eredeti költő,³ de ugyanakkor sorról-sorra görög „párhuzamos helyekkel“ hozakodnak elő, — mintha bizony ezzel közelebb juthatnánk Martialis megértéséhez. Ha csak a felületen maradunk, csak a külsőségekre szorítkozunk, soha nem fogjuk helyesen megítélni a „Martialis és a görög epigrammairodalom közötti viszonyt“, — hogy sok disszertáció stereotyp címét idézzük. A „meggyőző hasonlóságokra“ való óvatos célozgatások után szokott jönni az a megállapítás, hogy van néhány martialis vers, mely egész biztosan nem véletlenül egyezik Lukilliosnak az Anthológiában olvasható epigrammaival.⁴ Mielőtt tovább mennénk, csak azt jegyezzük meg, hogy írjon valaki másfélezer epigrammát, de legegységesebb ötletel, az önkéntelenül kínálkozó csattanók közül ne legyen szabad egyet sem értékesítenie, ha a görög anthológiában hasonló már van.

Friedländer, a múlt század legjobb Martialis-ismerője, összeállította ezeket az egyezéseket. Találomra választottunk közülük egyet. Eszerint Martialis 6, 19 (*in Postumum causidicum*) epigrammája nem más, mint Lukillios 84. versének másolata. Lássuk közelebbről mind a kettőt.

*Non de vi neque caede nec veneno,
sed lis est mihi de tribus capellis:
vicini queror has abesse furto.
Hoc iudex sibi postulat probari:*

³ Pl. L. Friedländer Martialis-kiadásában 1, 1886, 19, vagy a „Collection Budé“-ben H. J. Izaac 1, 1930, XXV. Teljesen elhibázott O. Autore kísérlete: Marziale e l'epigramma greca. 1937. V. ö. EPhK 62, 1938, 421.

⁴ Friedländer, 1, 19, 1.

*tu Cannas Mithridaticumque bellum
et periuria Punici furoris
et Sullas Mariosque Muciosque
magna voce sonas manuque tota.
Iam dic, Postume, de tribus capellis.*

Lukillios epigrammája így szól:

χοιρίδιον καὶ βοῦν ἀπολώλεκα καὶ μίαν αἶγα,
ὦν χάριν εἴληφας μισθάριον, Μενέκλεις.
οὔτε δέ μοι κοινόν τε πρὸς Ὀθρυάδαν γεγένηται,
οὔτ' ἀπάγῃ κλέπτας τοὺς ἀπὸ Θερμοπυλῶν.
ἀλλὰ πρὸς Εὐτυχίδην ἔχομεν κρίσιν· ὥστε τί ποιεῖ
ἐνθάδε μοι Ξέρξης καὶ Λακεδαιμόνιοι;
πλὴν κάμου μνήσθητι νόμου χάριν, ἢ μέγα κράξω,
ἀλλὰ λέγει Μενέκλης, ἀλλὰ τὸ χοιρίδιον.

A hasonlóságot már Farnabius is észrevette néhány száz évvel ezelőtt, de kommentárjában ő sem tér ki a lényegre. Azóta sem mulasztja el senki, hogy Martialis „munkamódszerét“ ne ezzel a példával világítsa meg. Ha mi is előhozzuk, nem azt akarjuk megjegyezni, hogy a hasonlóság ellenére mások a nevek, más a versmérték, vagy egészen más a beállítás, mert mindez csakugyan nem lényeges és nem döntő. De Lukillios Meneklese Othryadáról, a thermopylaii hősookról, Xerxesről és a spártaiakról beszél, — pontosan a szerint az utasítás szerint, amelyet tréfas túlzással Lukianos ad a ῥητόρων διδάσκαλος c. iratában (18): λέγε ὅτι κεν ἐπ' ἀκαιρίαν γλώτταν ἔλθῃ... τὸ πρῶτον ἐμπεσοῦν πρῶτον λεγέσθω, . . . ἔπειτα καὶ μὴ σιῶπα μόνον: beszélj csak, folyton beszélj, egy pillanatra el ne hallgass. Ha másról már nem tud, beszéljen a szónok a marathoni ütközetről, az Athos-hegyfok körülhajózásáról, a hellespontosí átkelésről, a médek nyilairól, melyek még a napot is elsötétítik, ὁ Ξέρξης φευγέτω καὶ ὁ Λεωνίδας θανατωθήτω καὶ τὰ Ὀθρυάδου γράμματα ἀναγινωσκέσθω καὶ ἡ Σαλαμίς καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ αἱ Πλαταιαὶ πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνὰ . . . καλὰ γὰρ ἔστι καὶ εἰκὴ λεγόμενα.⁵

Mit tesz ezzel szemben Martialis? Még véletlenül sem említene egy görög nevet, vagy görög történeti eseményt sem. Mi-nek is említene, mikor Mucius Scaevoláról, a pún háborúkról, Mithridates legyőzéséről, Mariusról és Sulláról is beszélhet. Itt van a lényeg: tudatosan elhallgatja mindazt, ami csak görög, azt pedig, ami római, szándékosan kiemeli és hangsúlyozza. Ennek felismerésével továbbhaladhatunk.

Több helyen (pl. 9, 44, 4, v. ö. 10, 76, 6) annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a görög nyelv és irodalom ismerete nélkül költő nem lehet senki, görögül csak a paraszt nem ért (14, 58, 1). Nagyon is tisztában van a kifinomult görög ízlés

⁵ Az összefüggés megértéséhez l. E. Norden: Die antike Kunstprosa. 1², 1909, 264. Lukianos szerepéről 372. *Ventosa istaec et enormis loquacitas*, mondhatjuk Petroniusszal (sat. 2).

jelentőségével (*passim*, pl. 7, 69, 2), az „attikai“ nála annyit jelent, mint „izléses, finom, kicsiszolt“ (4, 86, 1), de kárhoztatja és gúnyosan támadja azt, aki egyoldalúan görög műveltségű (6, 64, 16). A római emberrel veleszületett csipős szellemességet egyesíteni kell az attikaiak finom választékosságával (1, 25, 3-; 1, 39, 3-; 3, 20, 9; 9, 3, 19). Szerinte (4, 23) a legkiválóbb, még Kallimachosnál is nagyobb epigrammairó (a különben nem is ismeretes) Brutianus, *qui si Cecropio satur lepore, Romanae sale luserit Minervae: illi me facias, precor, secundum* (6-).⁶ Egy alkalommal ugyan azt szeretné, ha csak Catullus előzné meg az epigrammairók közül (10, 78, 16: *uno... sim minor Catullo*), egyébként azonban önérzetesen magát tartja a legnagyobbknak nemcsak a rómaiak, hanem a görögök között is (9, praef. 5: *ille ego sum nulli nugarum laude secundus*). Vergilius még Pindarost is legyőzte volna (8, 18, 6), Varro pedig akár Sophoklessel felveszi a versenyt (5, 30, 1). Nem is érti, hogy miért törődnek a rómaiak annyira a görög költészet szent helyeivel, Pieriával és a Helikonnal (1, 76, 3-). Van római Helikon is! (10, 64, 3.) Ő ugyan jobban szereti és szívesebben énekl meg hazáját, mint Thebait, Mykenét, a híres Rhodost, vagy a Ledája miatt nevezetes Lakedaimont (4, 55). Inkább nem dicsekszik holmi *carmen supinum*-mal, elől-ról-hátra és hátulról-előre olvasható versekkel (2, 86, 1), sem pedig Sotades hírhedt műfajával, a κραιολογία-val (2). Kallimachos erőltetett mesterkedéseit és hatásvadászó fogásait is elítéli (3: *Graecula quod recantat echo*; Kall. 30). Attis történetét sem írná meg galliambusokban,⁷ nem való az férfihoz (4-): és mégis költőnek tartja magát, még pedig nem is olyan rossz költőnek, — teszi hozzá (6: *non sum, Classice, tam malus poeta*).

A görög költészet hibáira, eltévelyedéseire különben is nem egyszer rámutat. Megénekelné, de csak körülírni tudja Earinust, Domitianus kegyeltjét, mert neve nem fér sehogyan sem a versbe. (9, 11, v. ö. 14, 57 „*myrobalanum*“: *quod nec Vergilius nec carmine dicit Homerus*, más példa pl. Horatiusból, sat. 1, 5, 87 *Aequum Tuticum helységről: quod versu dicere non est.*) A görögök persze, — *quibus est nihil negatum* (15), — könnyen segítenek magukon: egyszerűen Eiarinost mondanak.⁸ De ebben

⁶ Friedländer ad l.: „wenn er der griechischen Epigrammendichtung müde sich zur römischen gewendet haben wird“. Ha így értelmezzük, még erősebb színt kap Martialis kijelentése: „majd ha latinul ír, elismerem magamnál nagyobbknak“.

⁷ V. ö. Quintilianus 9, 4, 6: ... *parvi pedes vim detrahunt rebus, ut sotadeorum et galliamborum et quorundam in oratione simili paene licentia lascivientium*; Sulpicia (Poet. Lat. Min. ed. Bachrens 5, 93) 4; E. Allain: Pline le Jeune et ses héritiers. 3. 1902, 393, 1 (Sotadea carmina); Norden 291.

⁸ Régi vitakérdés volt, hogy melyik nyelv a gazdagabb, kifejezőbb, l. pl. Phaedrus app. 28, 2: *Graeci loquaces... qui iactant se verborum copia*; Seneca contr. 10, 4, 23; *deinde ut ingenia ingeniis conferatis et cogitatis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiae minus.*

már Homeros járt elől jó példával, mikor az ὄραες ὄραες-hez hasonló szabadságokat engedett meg magának (16; Lucilius is ugyanezt a példát hozza fel egyszer: *scribemus pacem placide lanum aride acetum*, ὄραες ὄραες *Graeci ut faciunt*, 354- Marx). *Nobis non licet esse tam disertis, qui Musas colimus severiores* (17-).

Költői tehetségét és érdemeit sokan azzal próbálják kisebbiteni, hogy könyvei jelentéktelenek, túl rövidek. Ezen könnyen segíthet: majd ő is elkezdni hajtogatni, hogy τὸν δ' ἀπαμειβόμενος (1, 45; v. ö. 9, 50). Az epigramma különben sem haszontalan játszadozás, — aki ezt gondolja, nem tudja, mi az (4, 49). Nem az játszadozik-e inkább, aki Tereusról, vagy Thyestes lakomájáról, Daidalosról, vagy Polyphemosról ír? *A nostris procul est omnis vesica libellis, Musa nec insano syrmate nostra tumet* (7-): az ő könyveiben nincsen nagyhangú dagályosság, Múzsája nem pöfeszkedik a görög tragédiák színészeinek uszályos ruhájában. Nemcsak versenytársát, Statiust akarja az ilyen megjegyzésekkel lekicsinyelni, hanem általában azt a költői irányt, amelyet Statius követett: a görög mythológiából vett tárgyak epikus feldolgozásának idejétmult divatját,⁹ amely különben sem méltó a rómaiakhoz. (L. pl. 5, 35; 8, 3; 9, 50; 11, 52, 17 és még számtalan helyen.) Az ő költeményeiben nem olvas az ember kentaurokról, gorgókról, vagy harpyiákról és egyéb csodás szörnyekről: *hominem pagina nostra sapit*, írásainak ember-ize van (10, 4). Ha olvasói nem magukra, nem a való életre kíváncsiak, akkor csak vegyék elő Kallimachos Αἴτια-ját (10, 4, 11-). Demokritost, Zenont, Platon műveit, melyeket senki sem olvas, és Pythagorast szinte borzással említi (9, 47).

Büszke arra, hogy római költő (9, 97, 2; 6, 60, 1: *laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos*). Nagyon jellemző Róma szerepére, jelentőségére a harmadik könyv első epigrammája.¹⁰ Ezt a könyvet ugyanis Galliából küldte a fővárosba és fél, hogy majd kevésbé fog tetszeni, mint az első kettő, melyet Rómában, a világ fővárosában adott ki (3, 1, 5-: *plus sane placeat domina qui natus in urbe est, debet enim Gallum vincere verna liber*; v. ö. 12, praef. 6). Rómát — áhítatosan tisztelt mintaképének, Vergiliusnak¹¹ egy sorával (Aen. 1, 282) — máshol is a világ uraként magasztalja: *Romanos rerum dominos gentemque togatam* (14, 24, 1). Róma a világ legszebb városa (10, 103, 9: *moenia... dominae pulcherrima Romae*), össze sem lehet hasonlítani vele semmit (12, 8, 1-): *terrarum dea gentiumque Roma, cui par est nihil et nihil secundum*.

„Csak hallgasson csodás pyramisairól a barbár Memphis, az assyrok se hánytorgassák fel Babylon roppant falait és Semira-

⁹ Minderről I. K. Preston: *Martial and formal literary criticism*. *Class. Phil.* 15, 1920, 340.

¹⁰ V. ö. Fr. G. Jünger: *Martial*. *Neue Rundschau* 49, 1938, 390.

¹¹ *Martialis Vergilius-tiszteletéről*: J. W. Spaeth, *Trans. Proc. Amer. Phil. Ass.* 61, 1930, 22.

mis függökertjeit, az ephesosi Artemis-templom miatt ugyan nem érdemelnek semmi dicséretet az elpuhult ionok, a delosi Apollon-templom sem méltó az említésre, sőt még a halikarnassosi mausoleum sem olyan világcsoda, mint amilyennek mondják: *omnis Caesareo cedit labor amphitheatro, unum pro cunctis fama loquetur opus*, — minden alkotás hátráljon a flaviusi amphitheatrum elől, mind helyett erről az egy műről beszéljen ezután a hirnév.“ Ezzel kezdődik a „látványosságok könyve“, és nem ez az egyedüli öntudatos és büszke római megnyilatkozás a gyűjteményben. (Hasonló pl. 8, 36: *regia pyramidum, Caesar, miracula ride etc.*) Domitianus új palatinusi palotájánál nagyobb, szebb, híresebb nincs a föld kerekéségén: *pars quota Parrhasiae labor est Mareoticus aulae? clarius in toto nil videt orbe dies* (8, 36, 3-). Az amphitheatrum előtt felállított óriásszobor messze felülmulja a rhodosi kolosszust (1, 70, 7-). A római cirkuszi játékok nagyszabású látványosságaihoz viszonyítva Herakles tizenkét munkája semmi (5, 65). *Jupiter* csak nevet azon a síremléken, amelyet a hazug krétaiak állítottak neki: mi az a Flaviusok római mausoleumához képest? (9, 34, 1-.) Ha a Vesuviusról azt olvassuk (4, 44), hogy Bacchus a nysai domboknál is jobban szerette, Venus pedig szívesebben tartózkodott azon a vidéken, mint kedves Spártájában, a költői túlzásból is érthetően csendül ki a római önérzet.

Amikor Silius Italicusról valami nagyon szépet akar mondani, azt írja, hogy művei a római méltóságot képviselik (7, 63, 2: *Latia carmina digna toga*). Quintilianus is működésével, mint *summus vagae moderator iuventae* (2, 90, 1), csak dicsőséget szerzett a római togának (2: *gloria Romanae, Quintiliane, togae*). Claudíának, ennek a Britanniából való asszonynak olyan a szíve, olyan a szépsége (11, 53, 2: *quam Latiae pectora gentis habet!*), hogy rómainak hihetné az ember. Lehetetlen, mondja egy másik helyen, amit egy lány könnyelműségéről beszélnek, hiszen római (7, 30, 7: *cum sis Romana puella*.) Szégyen és gyalázat, hogy Laelia, egy ősrómai család sarja, *Hersiliae civis et Egeriae* (10, 68, 6), úgy beszél, mintha ephesosi, rhodosi, vagy mytilenei volna: folyton görög szavakat kever beszédébe. (5: *κύριέ μου, μέλι μου, ψυχή μου congeris usque*.)¹² Felháborodik azon (10, 76), hogy egy költő (6: *cuius unum est, sed magnum vitium, quod est poeta*), aki nem is syriai, nem parthus, nem is kappadokiai, hanem Remus népéből való igazi római, Numa polgártársa (4: *de plebe Remi Numaeque verna*), nyomorogni kénytelen, ugyanakkor pedig minden szedett-vedett népség meggazdagszik Rómában. Festus betegsége miatt saját kezével vetett véget életének: *sanctam Romana vitam sed morte peregit dimisitque animam nobiliore rogo* (1, 78, 7-). Ez a vég méltó a római emberhez, nem a mérég, vagy az éhhalál (5-). Egy római asszony, Nigrina, hitvesi hűség dolgában felülmulja még Euadnét és Alkestist is, pedig ezek halálukkal tettek bizonyosságot szerelmükről (4, 75, 5-).

¹² Lucr. 4, 1160; Juvenalis 6, 185; L. Friedländer: Sittengeschichte. 1⁸, 1910, 501.

Tehát nemcsak külsőségekben nagyobb Róma, mint a görögök, hanem gondolkozásban, felfogásban, életmódban is. Büszkén említi a *Romana simplicitas*-t. (11, 20, 10; 1, 39, 4: *vera s.*, 8, 73, 2: *nivea s.*) Munatius Gallusról azt jegyzi meg, hogy még a régi szabinoknál is egyszerűbb életet folytat (10, 33, 1: *simplicior priscis Sabinis*), jóságban, szeretetreméltóságban pedig Sokratest, vagy Epikurost (2: *Cecropium senem*) is felülmulja. Megelégedéssel és örömmel állapítja meg, hogy az arénában új életre kelnek a régi latiumi szokások *et pugnat virtus simpliciore manu* (8, 80, 3-).¹³ Epigrammáinak csipős hangját, szókimondását is kifejezetten római nemzeti szokásnak tartja. (1, praef. 1: *iocorum nostrorum simplicitas*; 4: *lascivam verborum veritatem, id est epigrammaton linguam*; 6: *epigrammata illis scribuntur, qui solent spectare Florales*.)¹⁴

A hosszú felsorolás talán elfogadhatóvá teszi ennek a kísérletnek legalább is a címét. Római öntudatról, a nemzeti érzés megnyilvánulásairól beszélni éppen Martialis költészetével kapcsolatban, — meglepő, gondolkozásra készítő vállalkozásnak tűnhetett fel sokak előtt. Láttuk azonban, hogy ilyenről igenis lehet beszélni, még hozzá legalább annyi joggal, mint az elretentő hízelgés és szennyos pornográfia elkoptatott vádjairól. Már pedig csak ezeket szokták hangoztatni azok is, akik olvassák Martialist, különösen pedig azok, akik nem.¹⁵ Nem Lessing-féle mentőiratot¹⁶ akartunk szerkeszteni, mert arra Martialisnak nincsen szüksége: évszázadok hosszú sora rá a tanúnk. Nem tagadjuk egy szóval sem, hogy *olyanok* is vannak epigrammái között. (*Non semper supercilia adducenda sunt*, mondta Turnebus.¹⁷) De a kulcs Martialis költészetének és a római irodalomban betöltött szerepének igazi megértéséhez nem azokban található meg.

Foglaljuk össze a dolgokat. A görögök utánzójának hírében álló Martialis nemcsak, hogy kétségbevonhatatlanul eredeti te-

¹³ A *simpliciore manu* kifejezéshez l. G. Thiele: Die Poesie unter Domitian. Hermes 51, 1916, 244.

¹⁴ V. ö. A. Kurfess: Invektivenpoesie des röm. Altertums. Jahresh. des Phil. Vereins Berlin 42, 1916, 187. Augustus *Romana simplicitas*-áról l. R. Heinze: Vom Geist des Römertums. 1938, 176 —. G. Boissier találó hivatkozása a „gall szellem megnyilatkozásaira“ (gauloeries): Tacite. 1903, 282.

¹⁵ D. Nisard: Études sur les poètes latins de la décadence. 1^o, 1888, 365: „Je ne comprends guère, pour mon compte, la peur qu'on a de Martial, ni l'espèce d'indignation que son immoralité inspire à ceux qui ne l'ont pas lu.“ A mottóul választott mondat: 329. l. Hogy Nisardnak mennyire igaza van, mutatja Th. Birt példája is. Röm. Charakterköpfe c. könyvében többször nyilatkozik Martialisról: „dies kleine Menschlein, ... der schmiegsame Anbeter Domitians“ (267), „unerhört masslos schmeichlerischer Ton“ (262) stb. Kuriózumképen megemlíti (262), hogy M. a jogászokat sohasem támadja. Hát mindjárt a *non de vi...* (6, 19) nem *in Postumum causidicum* van címezve?

¹⁶ Kleinere phil. Abhandlungen (1771-ből. Cotta XV.).

¹⁷ Adversaria. 1564. VIII, 4.

hetség és jellegzetesen római költő, hanem még határozottan görögellenes is. Hogyan sorozható be ez a tény abba a folyamatba, melynek során Róma a görögséggel való megtermékenyítő érintkezése következményeképpen azzá fejlődött, aminek már két évezred ismeri és csodálja? A római irodalom klasszikus kiteljesedését Augustus korában érte el, amikor a görögségtől teljesen átítatva rácszmel feladataira, felismeri kifejtésre váró erőit és a rómaiság legbensőbb lényegét örökre érvényes formákban tudja megszólaltatni. Az ezüstkor nem más, mint ennek a tökéletes egyensúlynak a megbomlása, amennyiben a mintakép már nem a klasszikus görög, hanem az előző századi római irodalom. (A Statius apjának iskolájában olvasott auktorok között Homerostól Kallimachosig jóformán minden nevezetes görög költő szerepel,¹⁸ a fiú már nyűgnek érzi a görög tanulmányokat, pedig Neapolisban, ebben a görög városban nevelkedett. Vagy pl. Calpurnius és Silius Italicus már nem Theokritost, ill. Homerost, hanem Vergiliust tekinti követendő példának.) Az ezüstkori irodalomnak ezért kell értékben és minőségben szükségszerűleg alábbszállnia: a görögség pedig — éppen ezért, — csak még inkább érvényesül, sőt egészségtelenül túlsúlyra jut. (Seneca tragédiáival az eredeti görög darabok nyomában jár, a római feldolgozásokat nem is ismeri. Persius is pl. az Eunuchust nem Terentius, hanem Menandros szerint idézi. Claudius és Nero idejében a régi római irodalom teljesen feledésbe merül.¹⁹) Tetőfokát éri el ez a rejtett folyamat Nero graecomaniájában. De Probus tevékenysége, melynek pl. Plautus fennmaradását köszönhetjük, már a reakciót mutatja. A Flaviusok korát Róma győzelmének mondhatjuk a görögség felett. Ez a győzelem azonban nem volt — mert már nem lehetett, — teljes és végleges. Mindenesetre Martialis szerepét csak ebben az összefüggésben érthetjük meg²⁰ helyesen, hasonlóképpen Tacitus és Juvenalis burkolt, vagy nyílt görögellenességét, vagy az Annus Florus-féle kifakadásokat a „tengerentúli” befolyás ellen.²¹ Nagy jelentősége van annak az eddig fel sem ismert ténynek, hogy Martialis epigrammaíró-elődei közül — akár szándékosan, akár nem, — állandóan csak a rómaiakat említi. Lukilliosékról, Philodemosról, vagy Meleagrosról soha egy szót sem

¹⁸ Silv. 5, 3, 146; I. E. Norden: Die röm. Lit. 67 (Einleitung in die Alt.-wiss. 1³, 1927).

¹⁹ Fr. Leo: Plautinische Forschungen². 1912, 26. Még Varro Sophokles idézése helyett római íróra hivatkozik (de l. L. 7, 3): *etiam Teucer Livii post annos XV ab suis qui sit ignoratur*; v. ö. de re rust. 2, 11, 11. „Die historische Bewegung ist auf der Gegenseite der Spirale angelangt.“ (Leo 27, 1.) Probusról l. Norden: Kunstpr. 255.

²⁰ A. Rostagni római irodalomtörténetében (Storia della letteratura latina⁶. 1938, 256) Martialist „igazi flavius-kori költőnek“ (il vero poeta dell' età flaviana) nevezi, de nem tudjuk meg tőle, hogy mi az.

²¹ V. ö. E. Norden: Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania³. 1923, 143. Annus Florusról 143, 2.

hallunk. A Kallimachosról szóló (4, 23) epigrammában szereplő Bruttianusról pedig nem is tudjuk, hogy ki volt.²²

De Traianus uralkodása voltaképpen erőszakos hátráltatása a dolgok szabad folyásának. Kevés olyan éles ellentét mutatkozik az egész római történelemben, mint éppen Traianus és utóda, a „*Graeculus*“²³ Hadrianus között. Szimbolikus jelentősége van a görögországi (olympiai, kretai és kyrenei) Hadrianus-szobrok páncélján látható relief-ábrázolásoknak; a római farkas mellett ott van az attikai palladium is.²⁴ Róma sorsa megpecsételődött: az *imperium Romanum* kozmopolita világbirodalomná lett.

Borzák István.

*

Martial und das römische Nationalbewusstsein.

Im allgemeinen pflegt man sich Martial als schmeichlerischen Hofpoeten oder als Dichter von Epigrammen zweifelhaften Wertes vorzustellen. Dieser kleine Aufsatz hat sich zum Ziel gesteckt zu beweisen, dass das Wesen von Martials Dichtung ganz anders zu denken ist.

Der rote Faden in seinen Epigrammenbüchern ist das stolze nationale Bewusstsein des Römers, wie es sich einem jeden unvoreingenommenen Leser kundgibt. Wohl anerkennt er die Bedeutung der griechischen Kultur, doch verschmäht er die selbstvergessenen Römer, die ihre Liebe und ihr Interesse nicht der eigenen Nation zuwenden, sondern den Griechen nachäffen. Auf die Fehler der griechischen Dichter weist er des öfteren hin. Er verurteilt ihre gekünstelte Effekthascherei und die unmännliche Denk- und Ausdruckweise, spricht unzähligemal geringschätzig über die dumme epische Behandlung von griechischen mythologischen Stoffen, die beispielweise dem Statius eigen, eines wahren Römers aber unwürdig sei. Seine Schriften, behauptet er, spiegeln das Menschenleben wider und sind nicht so abgeschmackt, wie z. B. die Aitia des Kallimachos. Stolz nennt er sich einen römischen Dichter, Dichter von Rom, der schönsten und grössten Stadt der Welt, Herrin aller Länder. Mit den unübertreffbaren, unvergänglichen Werken römischen Geistes und römischer Hand könne einfach nichts in der Welt verglichen werden. Auch an Edelsinn, Mut und Talent überrage Rom weit das Griechentum.

Die lateinisch zitierten Stellen im Text lassen hoffentlich auch den fremdsprachigen Leser den Gedankengang dieser Arbeit genauer erkennen. Hier noch nur soviel: Martial beruft sich oft auf seine römischen Vorgänger, griechische Epigrammendichter nennt er nie. Das einzige Gedicht (4, 23), wo die Epigrammendichtung des Kallimachos und eines gewissen Bruttianus erwähnt wird, bestätigt nur unsere Auffassung von seinem Antigracismus.

²² Plinius (ep. 6, 22) említi egy Bruttianust, de az azonosságot nem lehet bebizonyítani.

²³ Hist. Aug. v. Hadr. 1, 5: *imbutusque impensius Graecis studiis, ingenio eius sic ad ea declinante, ut a nonnullis Graeculus diceretur.* Philhellenizmusáról l. Norden: Kunstpr. 345, uralkodásának jelentőségéről E. Kornemann: Röm. Geschichte 80 (Einleitung in die Alt.-wiss. 3^o, 1933).

²⁴ A. Hekler: Die Bildniskunst der Griechen und Römer. 1912, XL; 246a.